דְּלֹא קָטַלְיֵהּ דָּוִד לְשִׁמְעִי בן גרא שמרד במלכות וחייב מיתה, וגרם דְּאִתַּיְלִיד מִינַּיְיהּ [–משמעי] מָרְדְּכַי דִּמְיַקְּרֵנֵי בֵּיהּ חָמָן – שעורר בו את קנאת המן כשלא השתחוה לו, ולכן גזר להשמיד את היהודים. וּמַה שֶׁיֵּשׁ לִי יְמִינִי, דְּלֹא קָטְלֵיהּ שָׁאוּל לַאֲגַג מלך עמלק, ובכך גרם דְּאִתַּיְלִיד מִינַּיְיהּ חָמָן דִּמְצַעֵר לְיִשְׂרָאֵל.

תירוץ נוסף על הסתירה: רַבִּי יוֹחָנָן אָמַר, לְעוֹלָם מרדכי מִשבט בִּנְיָמִן קָאָתֵי ולכן נקרא 'ימיני', וְאַמַּאי קָרֵי לֵיהּ 'יְהוּדִי', עַל שׁוּם שֶׁכָּפַר בַּעֲבוֹדָה זָרָה, שֶׁכָּל הַכּוֹפֵר בַּעֲבוֹדָה זָרָה נִקְרָא 'יְהוּדִי', כְּדִכְתִיב בשושנת העמקים הכשדים לנבוכדנצר שחנניה מישאל ועזריה לא השתחוו לצלם (דניאל ג יב) 'אִיתֵי גֻּבְרִין יְהוּדָאִין' וגו', שקראום יהודים משום שכפרו בעבודה זרה.

מימרא נוספת שהכופר בעבודה זרה נקרא 'יהודי': רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן פָּזִי בְּשֵׁם רַבִּי חֲנָה פָּתַח לדרוש בְּסִפְרֵי הַיָּמִים, אָמַר כנגד ספר דברי הימים הָכִי. כָּל דְּכָרֵיךְ אֶחָד הֵם – יש מקומות שאתה מזכיר שמות שונים, ובכולם הכוונה לאדם אחד, וְאֵינוֹ יוֹדְעִין לְהוֹרָשָׁן למה הם מרמזים. כגון (דה"י א' ד יח) 'וְאִשְׁתּוֹ הַיְּהוּדִיָּה יָלְדָה אֶת יֶרֶד אֲבִי גְדוֹר וְאֶת חֶבֶר אֲבִי שׂוֹכוֹ וְאֶת יְקוּתִיאֵל אֲבִי זָנוֹחַ, וְאֵלֶּה בְּנֵי בִּתְיָה בַּת פַּרְעֹה אֲשֶׁר לָקַח מָרֶד'. ודרש, 'אשתו היהודיה' היא בתיה שנזכרה בסוף הפסוק, שילדה את משה רבינו [כדלהלן], וְאַמַּאי קָרֵי לָהּ 'יְהוּדִיָּה' אף שהיתה מצרית, עַל שׁוּם שֶׁכָּפְרָה בַּעֲבוֹדָה זָרָה, דִּכְתִיב (שמות ב ה) 'וַתֵּרֶד בַּת פַּרְעֹה לִרְחֹץ עַל הַיְאֹר', וְאָמַר רַבִּי יוֹחָנָן, הכוונה שֶׁיָּרְדָה לִרְחוֹץ [–טבילת גרות] מִגִּילּוּלֶיהָ – מעבודה זרה של בֵּית אָבִיהָ. הרי שהכופר בעבודה זרה נקרא 'יהודי'.

שואלת הגמרא: וכי בתיה 'יָלְדָה' את משה, וְהָא רק רַבּוּיֵי רַבִּיתֵיהּ – גידלה אותו. משיבה הגמרא: לוֹמַר לְךָ שֶׁכָּל הַמְגַדֵּל יָתוֹם וְיִתּוֹמָה בְּתוֹךְ בֵּיתוֹ, מַעֲלֶה עָלָיו הַכָּתוּב כְּאִילּוּ יְלָדוֹ, ולכך נכתב שילדה את משה.

ומבאר רבי שמעון בן פזי: כל השמות שנזכרו כאן [–ירד אבי גדור וחבר אבי שוכו ויקותיאל אבי זנוח] הם אדם אחד. 'יֶרֶד' זֶה מֹשֶׁה, וְלָמָּה נִקְרָא שְׁמוֹ 'יֶרֶד', שֶׁיָּרַד לָהֶם לְיִשְׂרָאֵל מָן בְּיָמָיו ובזכותו. ונקרא גם 'גְּדוֹר', שֶׁגָּדַר פִּרְצוֹתֵיהֶן שֶׁל יִשְׂרָאֵל על ידי התורה שניתנה על ידו. ונקרא גם 'חֶבֶר', שֶׁחִיבֵּר אֶת יִשְׂרָאֵל לַאֲבִיהֶן שֶׁבַּשָּׁמַיִם. ונקרא גם 'סוֹכוֹ', שֶׁנַּעֲשָׂה לָהֶם לְיִשְׂרָאֵל כְּסוּכָּה, שהגין עליהם כשחטאו בעגל ובמרגלים. ונקרא גם 'יְקוּתִיאֵל', שֶׁקִּוּוּ יִשְׂרָאֵל לְאֵל בְּיָמָיו – שדור המדבר ציפו כל יום לה' שיתן להם מן ושליו ומים. ונקרא גם 'זָנוֹחַ', שֶׁהֶחֱזִיקָן [–הסיר] עֲוֹנוֹתֵיהֶן שֶׁל יִשְׂרָאֵל – שמחמת תפילתו סלח ה' לישראל. ושלש פעמים נקרא 'אבי', 'אֲבִי גדור' 'אֲבִי סוכו' 'אֲבִי זנוח', משום שהיה אָב בְּתוֹרָה, אַב בְּחָכְמָה וְאַב בִּנְבִיאוּת.

עוד נאמר בפסוק, 'וְאֵלֶּה בְּנֵי בִּתְיָה וגו' אֲשֶׁר לָקַח מָרֶד'. שואלת הגמרא: וְכִי מָרֶד שְׁמוֹ של בעלה, וַהֲלֹא כָּלֵב שְׁמוֹ. מבארת הגמרא: בנישואין אלו נקרא כך, שֶׁאָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, בדין שִׂבֹּא כָּלֵב שֶׁמָּרַד בַּעֲצַת מְרַגְּלִים ולא חטא, וְיִשָּׂא אֶת בַּת פַּרְעֹה שֶׁמָּרְדָה בְּגִלּוּלֵי בֵּית אָבִיהָ.

הגמרא חוזרת לבאר את פסוקי המגילה: 'וְשֵׁמוֹ מָרְדְּכַי וגו' אֲשֶׁר הָגְלָה מִירוּשָׁלַיִם עם הַגֹּלָה אֲשֶׁר הָגְלְתָה'. אָמַר רָבָא, מלשון זה משמע שֶׁגָּלָה מֵעַצְמוֹ ומרצונו, ולא בעל כרחו כשאר העם.

'וַיְהִי אֹמֵן אֶת הֲדַסָּה היא אֶסְתֵּר'. בתחילה קָרֵי לָהּ הֲדַסָּה, וְבסוף קָרֵי לָהּ אֶסְתֵּר. ונחלקו תנאים בדבר. תַּנָּיָא, רַבִּי מֵאִיר אוֹמֵר, אֶסְתֵּר הוא שְׁמָהּ, וְלָמָּה נִקְרָא שְׁמָהּ [–כינוהו] הֲדַסָּה, מפני שהיתה צדקת, ועל שֵׁם הַצַּדִּיקִים שֶׁנִּקְרְאוּ הֲדַסִּים. וְכֵן הוּא אוֹמֵר על השכינה שגלתה לבבל (זכריה א ח) 'וְהוּא עֹמֵד בֵּין הַהֲדַסִּים' – בין הצדיקים שבגולה. רַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר, הֲדַסָּה הוא שְׁמָהּ, וְלָמָּה נִקְרֵאת שְׁמָהּ אֶסְתֵּר, עַל שֵׁם שֶׁהָיְתָה מִסְתַּתֶּרֶת דְּבָרֶיהָ, שֶׁנֶּאֱמַר (אסתר ב כ) 'אֵין אֶסְתֵּר מַגֶּדֶת מוֹלַדְתָּהּ וְאֶת עַמָּהּ' וגו'. רַבִּי נְחֶמְיָה אוֹמֵר, הֲדַסָּה הוא שְׁמָהּ, וְלָמָּה נִקְרֵאת בשם אֶסְתֵּר, משום שֶׁהָיוּ אוּמּוֹת הָעוֹלָם קוֹרִין אוֹתָהּ עַל שׁוּם אַסְתַּהֲרָה – ירח, שהיתה יפה כלבנה. בֶּן עֲזַאי אוֹמֵר, אֶסְתֵּר שמה, ונקראה 'הדסה', משום שֹלֹא אֲרוּכָּה מדאי היתה וְלֹא קְצָרָה מדאי הֲדַסָּה, אֶלָּא בֵּינוֹנִית כַּהֲדַסָּה, וזה נוי לאדם. רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן קָרְחָה אָמַר, אֶסְתֵּר שמה, ונקראה הדסה משום שֶׁיָּרְקְרוֹקֶת כהדס הָיְתָה, ומכל מקום היתה יפה, מחמת חוּט שֶׁל חֶסֶד שהיה מָשׁוּךְ עָלֶיהָ מאת ה'.

נאמר על אסתר 'כִּי אֵין לָהּ אָב וְאֵם', ובהמשך נאמר 'וּבְמוֹת אָבִיהָ וְאִמָּהּ'. שואלת הגמרא: לָמָּה לִי לומר שוב שהיתה יתומה. משיבה הגמרא: אָמַר רַב אַחָא, כדי ללמד שאפילו יום אחד לא היו לה אב ואם, שכשעִיבְּרָתָהּ אמה, מֵת אָבִיהָ, ולא היה לה אב ממתי שראוי להקראות אב, וכשיָּלְדָתָהּ, מֵתָה אִמָּהּ, וגם היא לא היתה קרויה אם.

'וּבְמוֹת אָבִיהָ וְאִמָּהּ לְקָחָהּ מָרְדְּכַי לוֹ לְבַת'. תָּנָא מְשׁוּם רַבִּי מֵאִיר, אַל תִּקְרֵי 'לְבַת' – שאימצה כבת, אֶלָּא קרא 'לְבַיִת' – שנשאה. וְכֵן הוּא אוֹמֵר – וכן מצינו פסוק אחר שנדרש כך (שמואל ב' יב ג), 'וְלָרָשׁ [–אוריה החתי] אֵין כֹּל כִּי אִם כִּבְשָׂה אַחַת קְטַנָּה [–בת שבע] אֲשֶׁר קָנָה וַיְחַיֶּהָ וַתִּגְדַּל עִמּוֹ וְעִם בָּנָיו יַחְדָּו, מִפִּתּוֹ תֹּאכַל וּמִכֹּסוֹ תִּשְׁתֶּה וּבְחֵיקוֹ תִּשְׁכָּב וַתְּהִי לוֹ כְּבַת'. וקשה, מְשׁוּם דִּכְתִיקוֹ תִּשְׁכָּב חֲווּת לֵיהּ (לבת) [כְּבַת], אֶלָּא יש לקרוא (לבית) [כְּבַיִת], שרמז לו על אשת אוריה. וְהָכֵי נַמֵּי כאן, יש לקרוא לְבַיִת.

שומר הנשים נתן לאסתר את תמרוקיה ומנותיה 'וְאֵת שֶׁבַע הַנַּעֲרוֹת וגו' הָרְאֻיוֹת לָתֶת לָהּ מִבֵּית הַמֶּלֶךְ'. אָמַר רָבָא, הטעם שהיו לה שבע שפחות, משום שֶׁהָיְתָה מוֹנָה בָּהֶן את יְמֵי הַשַּׁבָּת, שכל שפחה באה ביום מסוים בשבוע, וכשבאה השפחה של שבת ידעה שהיום שבת.

'וַיְשַׁנֶּהָ וְאֶת נַעֲרוֹתֶיהָ וגו' לְטוֹב בֵּית הַנָּשִׁים'. מבארת הגמרא במה היטיב לה שומר הנשים: אָמַר רַב, שֶׁהֶאֱכִילָהּ מַאֲכָל יְהוּדִי. וּשְׁמוּאֵל אָמַר, שֶׁהֶאֱכִילָהּ קְדֵלִי דְּחַזִּירֵי – בשר חזיר שמן, שהוא מאכל משובח, ומשום אנסה לא נענשה על כך. וְרַבִּי יוֹחָנָן אָמַר, האכילה זֵרָעוֹנִים – מיני קטניות, שאין בהם חשש כשרות. וְכֵן הוּא אוֹמֵר אצל דניאל וחבריו שאכלו זרעונים להנצל ממאכל אסור, שנאמר (דניאל א טז) 'וַיְהִי הַמֶּלְצַר נֹשֵׂא [לעצמו] אֶת פַּת בָּגָם [–מאכל המלך אסור] וְיַיִן מִשְׁתֵּיהֶם וְנֹתֵן לָהֶם זֵרְעֹנִים'.

'שִׁשָּׁה חֳדָשִׁים בְּשֶׁמֶן הַמֹּר'. מבררת הגמרא: מַאי 'שֶׁמֶן הַמֹּר'. רַבִּי חִיָּיא בַּר אַבָּא אָמַר, סַמְּכָא – שמן מעורב בבשמים. רַב הוּנָא אָמַר, שֶׁמֶן עשוי מִזֵּית שֶׁלֹּא הֵבִיא שְׁלִישׁ בישולו. תַּנָּיָא, רַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר, אַנְפַּקִינוֹן הוא שֶׁמֶן זַיִת שֶׁלֹּא הֵבִיא שְׁלִישׁ ואינו ראוי לאכילה. וְלָמָּה סָכִין אוֹתוֹ, לפי שֶׁהוּא מֵשִׁיר אֶת הַשֵּׂעָר, וּמְעַדֵּן [–מצהיב ומצהיל] אֶת הַבָּשָׂר.

'בָּעֶרֶב הִיא בָּאָה [לבית המלך] וּבַבֹּקֶר הִיא שָׁבָה אֶל בֵּית הַנָּשִׁים שֵׁנִי'. אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן, מַנּוּתוֹ שֶׁל אוֹתוֹ רָשָׁע שבעל את כולם, לָמַדְנוּ שֶׁכָּל אֶחָד וְאֶחָד שהיו מאומות שונות, נִדְמְתָה לוֹ כְּאוֹמָתוֹ, ולכן נשאה חן בעיני כולם.

'וַתִּלָּקַח אֶסְתֵּר אֶל הַמֶּלֶךְ אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ אֶל בֵּית מַלְכוּתוֹ בַּחֹדֶשׁ הָעֲשִׂירִי הוּא חֹדֶשׁ טֵבֵת'. מבארת הגמרא: בהשגחת ה' היא באה בחודש זה, לחבבה בעיניו, שהוא רֵיחַ [–חודש] שֶׁהקור גדול, וְנֶהֱנֶה גּוּף מִן הַגּוּף, לפי שמתחמם בו.

'וַיֶּאֱהַב הַמֶּלֶךְ אֶת אֶסְתֵּר מִכָּל הַנָּשִׁים וַתִּשָּׂא חֵן וָחֶסֶד לְפָנָיו מִכָּל הַבְּתוּלוֹת'. אָמַר רַב, כשביקש אחשורוש לִטְעֹם באסתר טַעַם בְּתוּלָה, טָעַם [מכל הבתולות], וכשביקש לטעום טַעַם בְּעוּלָה, טָעַם [מכל הנשים], וכל זה כדי שיהא לו הנאה יתירה מאסתר וישאנה, ותבוא הצלה לישראל.

'וַיַּעַשׂ הַמֶּלֶךְ מִשְׁתֶּה גָּדוֹל וגו' אֶת מִשְׁתֵּה אֶסְתֵּר וַהֲנָחָה לַמְּדִינוֹת עָשָׂה וַיִּתֵּן מַשְׂאֵת בְּיַד הַמֶּלֶךְ'. הכל עשה לכבודה, שתסכים לגלות את עמה. תחילה עָבַד מִשְׁתֶּה לכבודה מה שלא עשה לשאר הנשים, וְלֹא גִּלְּיָה לֵיהּ את עמה. הוסיף וְדָלֵי כָּרְנָא – עשה הנחה במס לכבודה ['והנחה למדינות עשה'], וְלֹא גִּלְּיָה לֵיהּ. הוסיף וְשָׁרֵר פָּרְדִּישָׁנֵי – שלח מתנות לשרים בשמה ['ויתן משאת'], וְלֹא גִּלְּיָה לֵיהּ.

'וּבְהַקָּבֵץ בְּתוּלוֹת שֵׁנִית' וגו'. יש לבאר מדוע קיבץ שוב בתולות,

המשך בעמוד נח

הרי כבר נשא את אסתר. מבארת הגמרא: כשראה אחשורוש שאינו מצליח לדעת את עם אסתר, **אָוִיל שָׁקַל עָצָה מִמֶּרְדֳּכָי** איך יפתה אותה שתגלה לו. **אָמַר** לו מרדכי, **אֵין אִשָּׁה מִתְקַנְאָה אֶלָּא בְּיָרֵךְ חֲבִירָתָהּ** – שלוקח בעלה אשה אחרת תחתיה, לכך יעץ לו שיקבץ שוב נערות, ותחשוש אסתר שרוצה אשה אחרת, ותגלה לו את עמה. מיד ציוה אחשורוש לקבצן שוב. אבל לא הועיל, **וַאֲפִילּוּ הָכִי לֹא נְגָלְיָא לֵיהּ** את עמה, **כִּדְכְתִיב** שוב **'אֵין אֶסְתֵּר מַגֶּדֶת מוֹלַדְתָּהּ' וגו'.**

אָמַר רַבִּי אֶלְעָזָר, מַאי דִּכְתִיב (איוב לו ז)

'לֹא יִגְרַע מִצַּדִּיק עֵינָיו', והיינו שאין ה' מסיר עיניו מלהתבונן במעשים הטובים של הצדיקים, ומשלם להם שכר אף אחר זמן רב מדה כנגד מדה. ולפיכך, בְּשָׂכָר צְנִיעוּת שֶׁהָיְתָה בָּהּ בְּרָחֵל [כמבואר להלן] זָכְתָה וְיָצָא מִמֶּנָּה שָׁאוּל שהיה צנוע [כמבואר להלן]. וּבְשָׂכַר צְנִיעוּת שֶׁהָיָה בּוֹ בְּשָׁאוּל, זָכָה וְיָצְאוּ מִמֶּנּוּ אֶסְתֵּר שהיתה צנועה, הרי שה' משלם לצדיקים אף אחר זמן רב מדה כנגד מדה.

מבארת הגמרא: וּמַאי צְנִיעוּת הָיְתָה בָּהּ בְּרָחֵל, דִּכְתִיב (בראשית כט יב) 'וַיַּגֶּד יַעֲקֹב לְרָחֵל כִּי אֲחִי אָבִיהָ הוּא', ויש לתמוה שהלא אביה של רחל הוא לבן שהיה אח של רבקה, ואם כן קשה, וְכִי יעקב אֲחִי אָבִיהָ של רחל הוא, וַהֲלֹא בֶּן רבקה אֲחוֹת אֲבִיהָ הוּא. אֶלָּא כך אָמַר לָהּ יעקב לרחל, מִינַסְבַת לִי – האם תנשאי לי, אָמְרָה לֵיהּ, אין – מסכימה אני, מֵיהוּ אֲבָא רַמָּאָה הוּא, ואם תרצה לישא אותי הוא ירמה אותך וְלֹא יָכְלַת לֵיהּ להנצל מרמאותו. ועל כך השיב יעקב וְאָמַר לָהּ, 'אָחִיו' אֲנָא בְּרַמָּאוּת, ואני יכול לרמות כמוהו. אָמְרָה לֵיהּ רחל, וּמִי שָׁרֵי לְצַדִּיקֵי לְמֵגְנוֵי [–ללכת] בְּרַמָּיוּתָא – ברמאות. אָמַר לָהּ אִין, כלומר, אף שאסור לרמות, אבל כדי להנצל מרמאות הרמאי מותר לרמותו, כמו שנאמר בשירת דוד (שמואל ב' כב כז) עִם נָבָר תִּתָּבָר' – לאיש ברור ונקי תשלם בברירות, כפי מעשיו, 'וְעִם עִקֵּשׁ תִּתַּפָּל' – עם ההולך בעקמימות, תתנהג במדתו ותרמהו כדי שלא ירמה אותך. אָמַר לָהּ יעקב, וּמַאי רַמָּיוּתָא שירצה אביך לרמותי. אָמְרָה לֵיהּ רחל, אִית לִי אַחְתָּא דִּקְשִׁישָׁא מִינָּאי – יש לי אחות שגדולה ממני, וְלֹא מַנְסִיב לִי מִקַּמָּהּ – ולא יסכים להשיאני לפניה, ובשעת נישואי יכניסה אצלך במקומי. כיון ששמע זאת יעקב, מָסַר לָהּ סִימָנִים שתתן לו כשתכנס אצלו בליל הנישואין, ובכך יֵדע שלא נתנו לו את אחותה. לבסוף כְּי מָטָא לֵילְיָא – כשהגיע ליל הנישואין, ראתה רחל שאביה עומד להכניס את לאה במקומה, אָמְרָה רחל לעצמה, הַשְׁתָּא מִיכַּסְּפָא אֲחָתָאי – עתה כשתיכנס אחותי ולא תדע את הסימנים, ישלחנה יעקב ותתבייש, לכך מְסַרְתִּינְהוּ נִיהֲלָהּ – מסרה את הסימנים ללאה. מוסיפה הגמרא: וְהַיְינוּ – לפי זה מובן מה דִּכְתִיב (בראשית כט כה) 'וַיְהִי בַּבֹּקֶר וְהִנֵּה הִיא לֵאָה', דִּמְכָלָּל זה משמע דְּעַד הַשְׁתָּא [–שעד הבוקר] לָאו לֵאָה הִיא, וקשה, הרי כבר בערב באה אליו לאה. אֶלָּא, שִׁמְתוֹךְ סִימָנִין שֶׁמָּסְרָה רָחֵל לְלֵאָה, ונתנה לאה סימנים אלו ליעקב, חשב שהיא רחל, וְלֹא הֲוָה יָדַע שהיא לאה עַד הַשְׁתָּא – עד הבוקר כשראה אותה.

לעיל אמר רבי אלעזר שרחל היתה צנועה, וּלְפִיכָךְ זָכְתָה וְיָצָא מִמֶּנָּה שָׁאוּל שהיה צנוע. מבארת הגמרא: וּמַה צְנִיעוּת הָיְתָה בְּשָׁאוּל. מבארת הגמרא: שמצאנו ששתק ולא פירסם דברים מכוסים, דִּכְתִיב אחרי שמשח שמואל את שאול למלך וחזר לביתו, שאלו דודו מה אמר לו שמואל, והשיב לו שאול (שמואל א' י טז), 'הַגֵּיד לָנוּ כִּי נִמְצְאוּ הָאֲתֹנוֹת, וְאֶת דְּבַר הַמְּלוּכָה לֹא הִגִּיד לוֹ אֲשֶׁר אָמַר שְׁמוּאֵל', הרי שצנוע היה ולא רצה לפרסם הדבר, ולכך זָכָה וְיָצְאת מִמֶּנּוּ אֶסְתֵּר ששתקה ולא גילתה את עמה ומולדתה.

אגב שהביאה הגמרא את מה שדרש רבי אלעזר על תחילת הפסוק באיוב, מביאה את דרשתו על סוף הפסוק: וְאָמַר רַבִּי אֶלְעָזָר, כְּשֶׁהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא פּוֹסֵק גְּדוֹלָה לְאָדָם, הוא פּוֹסֵק אותה גם לְבָנָיו וְלִבְנֵי בָנָיו עַד סוֹף כָּל הַדּוֹרוֹת, שֶׁנֶּאֱמַר (איוב לו ז) 'וְאֶת מְלָכִים לַכִּסֵּא יַיְשִׁיבֵם לָנֶצַח וַיִּנָּבְהוּ' (וגו') – שמגביהם לדורות. אמנם כל זה רק אם נוהג בענוה, וְאִם הֵגִים דַּעְתּוֹ – שמתגאה, הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מַשְׁפִּילוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר (שם לו ז–ח) 'וַיִּגְבְּהוּ וְאִם אֲסוּרִים בַּזִּקִים וגו' יִלָּכְדוּן בְּחַבְלֵי עֹנִי'. הרי שבא לידי עניות ויסורין.

'וְאֶת מַאֲמַר מָרְדְּכַי אֶסְתֵּר עָשָׂה'. לפי פשוטו הוא מיותר, שכבר נאמר 'אֵין אֶסְתֵּר מַגֶּדֶת מוֹלַדְתָּהּ וְאֶת עַמָּהּ כַּאֲשֶׁר צִוָּה עָלֶיהָ מָרְדְּכָי'. אָמַר רַבִּי יִרְמְיָה, בא ללמד שֶׁהָיְתָה אסתר מַרְאָה דָּם נִדָּה לַחֲכָמִים שיפסקו לה אם טהורה היא.

'כַּאֲשֶׁר הָיְתָה בְּאָמְנָה אִתּוֹ'. משמע שהמשיכה להתנהג עם מרדכי בעלה כמו לפני שנלקחה ממנו. אָמַר רַבָּה בַּר לִיקְיָא (מִשְּׁמֵיהּ דְּרַב), למדנו מזה, שֶׁהָיְתָה אסתר עוֹמֶדֶת מֵחֵיקוֹ שֶׁל אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ וְטוֹבֶלֶת לשם נקיות, שלא תהיה מאוסה למרדכי הצדיק אחר שביבת אחשורוש, וְיוֹשֶׁבֶת בְּחֵיקוֹ שֶׁל מָרְדְּכַי כבתחילה.

'בַּיָּמִים הָהֵם וּמָרְדְּכַי יֹשֵׁב בְּשַׁעַר הַמֶּלֶךְ קָצַף בִּגְתָן וָתֶרֶשׁ'. אָמַר רַבִּי חִיָּיא בַּר אַבָּא אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן, רצונם להרוג את המלך, היה בהשגחה משמים, שיביא להצלת ישראל על ידי מרדכי הצדיק. ומצינו שהקְצִיף הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אַרְוֹן עַל עֲבָדָיו, שפרעה כעס על שר המשקים ושר האופים, כמו שנאמר (בראשית מ ב) 'וַיִּקְצֹף פַּרְעֹה עַל שְׁנֵי סָרִיסָיו' וגו', כדי לַעֲשׂוֹת רְצוֹן צַדִּיק, וּמַנּוּ – מי הוא, יוֹסֵף, שיצא על ידיהם מבית הסוהר, שֶׁנֶּאֱמַר בדברי שר המשקים לפרעה (בראשית מא יב), 'וְשָׁם אִתָּנוּ נַעַר עִבְרִי וגו' וַיִּפְתָּר לָנוּ אֶת חֲלֹמֹתֵינוּ', ואז ציוה פרעה להביאו שיפתור את חלומו. וכאן מצינו שהקציף ה' עֲבָדִים עַל אֲדוֹנֵיהֶן, שעלה בלב בגתן ותרש להמית את המלך, כדי לַעֲשׂוֹת נַם לְצַדִּיק, וּמַנּוּ, מָרְדְּכַי, דִּכְתִיב 'וַיִּוָּדַע הַדָּבָר לְמָרְדְּכַי' וגו', והיינו שהציל את המלך, ועל ידי כך הגדילו המלך, ובאה ישועה לישראל על ידו.

ביאור המעשה של בגתן ותרש: אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן, בִּגְתָן וָתֶרֶשׁ שומרי הסף בבית המלך, שְׁנֵי טַרְסִיִּים הָיוּ, וְהָיוּ מְסַפְּרִין זה עם זה בְּלָשׁוֹן טוּרְסִי. ולא נזדרו להסתיר דבריהם, משום שבבית המלך לא ידע איש שפה זו, וְאוֹמְרִים זה לזה, מִיּוֹם שֶׁבָּאת זוֹ [–אסתר] לבית המלך, לֹא רָאִינוּ שֵׁינָה בְּעֵינֵינוּ, שמרוב חביבותה היה המלך מצוי אצלה הרבה, והיה צמא לשתות, והיו צריכים להיות נעורים כל הלילה להביא לו משקה בכל עת, לכן אמרו, בֹּא וְנָטִיל אֵרֶם בַּסֵּפֶל ששותה המלך, כְּדֵי שֶׁיָּמוּת. וְהֵן לֹא הָיוּ יוֹדְעִין כִּי מָרְדְּכַי מְיוּשָׁבֵי הסנהדרין בִּלְשְׁכַּת הַגָּזִית בבית המקדש הָיָה, וְהָיָה יוֹדֵעַ בְּשִׁבְעִים לְשׁוֹן, ובכללם לשון טורסי, והבין את דבריהם. אָמַר לוֹ [–אחד מהם לחבירו], וַהֲלֹא אֵין מִשְׁמַרְתּוֹ וּמִשְׁמַרְתְּךָ שָׁוָה – אין מלאכתנו שוה, שאתה ממונה על עבודה אחת ואני על עבודה אחרת, ואיך נוכל לעשות זאת. אָמַר לוֹ חבירו, אֲנִי אֶשְׁמוֹר ואעבוד גם בְּמִשְׁמַרְתִּי וְגַם בְּמִשְׁמַרְתְּךָ, וכשנהיה יחד בעבודה אחת נוכל לעשות הדבר. מוסיפה הגמרא: וְהֵיכָא – מובן לפי זה מה דִּכְתִיב 'וַיְבַקֵּשׁ הַדָּבָר וַיִּמָּצֵא', שמצאו שֶׁלֹּא נִמְצְאוּ בְּמִשְׁמַרְתָּן, ולכן חשדו בהם ונתגלה הדבר.

'אַחַר הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה גִּדַּל הַמֶּלֶךְ אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ אֶת הָמָן'. מבררת הגמרא: (אחר מאי) [מַאי 'אַחַר'] – מדוע הודגש שגדולת המן היתה אחר מעשה בגתן ותרש. אָמַר רָבָא, ללמד שעלה המן הרשע לגדולה רק אַחַר שֶׁבָּרָא הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא רְפוּאָה לַמַּכָּה, שמעשה בגתן ותרש הביא לגדולת מרדכי, שהביא לביטול הגזירה. וכִדְאָמַר רֵישׁ לָקִישׁ, אֵין הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מַכֶּה אֶת יִשְׂרָאֵל אֶלָּא אִם כֵּן בּוֹרֵא לָהֶם רְפוּאָה תְּחִילָּה, שֶׁנֶּאֱמַר (הושע ז א) 'כְּרָפְאִי לְיִשְׂרָאֵל וְנִגְלָה עֲוֹן אֶפְרַיִם'. ודרש, שרק אחר שבורא רפואה לישראל 'נגלה עון אפרים' על ידי שמביא עליהם מכה. אֲבָל אצל אוּמּוֹת הָעוֹלָם אֵינוֹ כֵּן, אלא מַכָּה אוֹתָן תחילה, וְאַחַר כָּךְ בּוֹרֵא לָהֶם רְפוּאָה, שֶׁנֶּאֱמַר (ישעיה יז כב) 'וְנָגַף ה' אֶת מִצְרַיִם נָגֹף וְרָפוֹא', והיינו שתחילה מכה אותם, ואחר כך כשחוזרים בתשובה בורא רפואתם.

כשבעט המן על מרדכי שלא השתחוה לו, נאמר 'וַיִּכְּו בְּעֵינָיו לִשְׁלֹחַ יָד בְּמָרְדֳּכַי לְבַדּוֹ כִּי הִגִּידוּ לוֹ אֶת עַם מָרְדֳּכָי'. אָמַר רָבָא, בַּתְּחִילָּה חשב המן לנקום 'בְּמָרְדְּכַי לְבַדּוֹ', וּלְבַסּוֹף חשב לנקום בְּעַם מָרְדְּכָי', וּמַנּוּ, רַבָּנָן – החכמים חברי מרדכי, וּלְבַסּוֹף לא נחה דעתו, והחליט לנקום בְּכָל הַיְּהוּדִים.

'הַפִּיל פּוּר הוּא הַגּוֹרָל'. יש לבאר את כפל הלשון 'הפיל פור הוא הגורל', הלא די לומר 'הפיל גורל'. תָּנָא בברייתא, בַּיָּון שראה המן שֶׁנָּפַל פּוּר בְּחֹדֶשׁ אֲדָר, שָׂמַח שְׂמְחָה גְּדוֹלָה, אָמַר נָפַל לִי פּוּר בְּיַרְחָא [–חודש] שֶׁמֹּשֶׁה בּוֹ מֵת, וחשב שהוא זמן פורענות לישראל ויצליח במזימתו, ו'הוא הגורל' היינו ששמח בדעתו על גורל זה. מוסיפה הברייתא: וְלֹא הָיָה המן יוֹדֵעַ שֶׁבְּשִׁבְעָה בַּאֲדָר מֵת משה, וְגם בְּשִׁבְעָה בַּאֲדָר נוֹלַד משה, כמו שאמר משה ביום מותו (דברים לא ב) 'בֶּן מֵאָה וְעֶשְׂרִים שָׁנָה אָנֹכִי הַיּוֹם', שביום זה מלאו לו מאה ועשרים שנה מיום ליום, וכיון שהוא גם זמן לידתו, מתבטלת השפעת מיתתו שהיא סימן רע לישראל.

'וַיֹּאמֶר הָמָן לַמֶּלֶךְ אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ יֶשְׁנוֹ עַם אֶחָד מְפֻזָּר וּמְפֹרָד בֵּין הָעַמִּים

המשך בעמוד נח

בְּכֹל מְדִינוֹת מַלְכוּתֶךָ וְדָתֵיהֶם שׁוֹנוֹת מִכָּל עַם וְאֶת דָּתֵי הַמֶּלֶךְ אֵינָם עֹשִׂים וְלַמֶּלֶךְ אֵין שׁוֹוֶה לְהַנִּיחָם'. אָמַר רָבָא, לֵיכָּא דְּיָדַע לְאִישָׁנָא בֵּי"שָׁא – אין עוד מי שידע לדבר בלשון רע כָּהָמָן, שטען הרבה טענות נגד ישראל עד שריצה את אחשורוש. תחילה אָמַר לֵיהּ המן לאחשורוש, תָּא נְבַלְּעִינְהוּ – בא נבלה את ישראל. אָמַר לֵיהּ אחשורוש, מְסַתְּפִינָא – חושש אני מֵאֱלָהָיו של ישראל, דִּלְמָא לְיֵעֲבֵיד בִּי כְּדְעֲבַד בְּבָמָאֵי – שלא יעניש כמו שעשה לצרי ישראל שקדמו לי. אָמַר לֵיהּ המן, אין לך לחשוש שיענישך, משום שישראל 'שָׁנוּ' [–ישנים הם] מִן הַמִּצְוֹת, ואינם מקיימים אותן כראוי, והקדוש ברוך הוא לא יצילם. אָמַר לֵיהּ אחשורוש, אף שאין העם מקיימים מצוות כראוי, עדיין אִית בְּהוּ רַבָּנָן – חכמים וצדיקים, ובזכותם יצילם וינקם מאויביהם. אָמַר לֵיהּ המן, לא יועילו להם החכמים, משום ש'עַם אֶחָד' הֵן, וגם החכמים אין נוהגים כראוי ואינם ראויים לישועה.

הוסיף המן, שֶׁמָּא תֹּאמַר שעל ידי הריגת היהודים קָרְחָה אֲנִי עוֹשֶׂה בְּמַלְכוּתֶךָ – שתתרוקן מלכות אחת שלימה. אין לחשוש מכך, ש'מְפוּזָּרִין' הֵם בֵּין הָעַמִּים, מקצת במלכות זו ומקצת במלכות אחרת ולא תתרוקן מלכות שלימה. עוד הוסיף המן, שֶׁמָּא תֹּאמַר אִית הָנָאָה מִינַּייהוּ – שמועילים הם לברירות. אין הדבר כן, שהוא 'מְפוֹרָד' כִּפְרִידָה זוֹ [הבאה מכלאי סוס וחמור] שֶׁאֵינָהּ עוֹשָׂה פֵּירוֹת – אינה מולידה, כך ישראל אינם מועילים. ועוד הוסיף, שֶׁמָּא תֹּאמַר אֵיכָּא מִדִּינָתָא מִינַּייהוּ – שהם דרים במדינה קטנה, וחסרונם יחריב את אותה מדינה. תַּלְמוּד לוֹמַר – לכך אמר שהם 'בְּכָל מְדִינוֹת מַלְכוּתֶךָ', ואין אף מדינה שכולה מהם.

אחר שהסכים אחשורוש שאין סיבה שלא להרוג את ישראל, הוסיף המן לבאר מה חטאו שראויים הם למיתה. בתחילה טען, 'וְדָתֵיהֶם שׁוֹנוֹת מִכָּל עָם', כלומר דתם היא להיות שונים ונפרדים מכל העמים ולא להתערב עמהם, והראיה על כך היא ממה דְּלֹא אָכְלֵי מִינָּן את מאכליהם, וְלֹא נָסְבֵי – ואינם נושאים נשים מִינָּן, וְגַם לֹא מְנַסְּבֵי – אינם משיאים את בנותיהם לָהֶן, והם מקלקלים את אחדות הממלכה. ועוד טען, 'וְאֶת דָּתֵי הַמֶּלֶךְ אֵינָם עֹשִׂים' – משתמטים הם מלשלם מס למלך, משום דְּמַפְקֵי לְכוּלָּא שַׁתָּא – שמעבירים את כל ימי השנה בְּשֵׁ"ש פֵּ"ה – בטענות 'שבת היום' 'פסח היום' ואנו אסורים במלאכה, ולכך אין עלינו לשלם מס למלך, ונמצא שגורמים נזק לאוצר המלוכה. עוד טען, 'וְלַמֶּלֶךְ אֵין שׁוֹוֶה לְהַנִּיחָם' – מצד כבוד המלכות עצמה ראוי לאבדם, דְּאָכְלוּ וְשָׁתוּ וּמָכוּ לֵיהּ לְמַלְכוּתָא, וְדוגמא לדבר, שַׁאֲפִילּוּ אם נוֹפֵל זְכוּב בְּכוֹסוֹ שֶׁל אֶחָד מֵהֶן, זוֹרְקוּ לזבוב וְשׁוֹתִין ליין, וְאילו אם אֲדוֹנֵי הַמֶּלֶךְ נוֹגֵעַ בְּכוֹסוֹ [של יין] שֶׁל אֶחָד מֵהֶן, הוא חוֹבְטוֹ [–שופך היין] בְּקַרְקַע, וְאֵינוֹ שׁוֹתֵהוּ, שהמלך משוקע בעיניהם יותר מהזבוב.

הוסיף המן, 'אִם עַל הַמֶּלֶךְ טוֹב יִכָּתֵב לְאַבְּדָם וַעֲשֶׂרֶת אֲלָפִים כִּכַּר כֶּסֶף וגו' אֶשְׁקוֹל עַל יְדֵי עֹשֵׂי הַמְּלָאכָה לְהָבִיא אֶל גִּנְזֵי הַמֶּלֶךְ'. אָמַר רֵישׁ לָקִישׁ, גָּלוּי וְיָדוּעַ לְפָנַי מִי שֶׁאָמַר וְהָיָה הָעוֹלָם שֶׁעָתִיד הָמָן לִשְׁקוֹל שְׁקָלִים עַל יִשְׂרָאֵל וליתנם לאחשורוש, כדי שיסכים לאבדם, וּלְפִיכָךְ חִקְּדִים הקדוש ברוך הוא שְׁקָלֶיהָן של ישראל, שיתנו מחצית השקל לקרבנות ציבור, קודם לְשֶׁלָּיו של המן, ובזכות מחצית השקל ניצלו מגזירת המן. וְהֵיינוּ דִּתְנַן (שקלים פ"א מ"א), בַּאֲחַד בַּאֲדָר מַשְׁמִיעִין [–מכריזין] בית דין עַל הַשְּׁקָלִים – שיביאו מחצית השקל, כדי שבאחד בניסן יובלו להקריב קרבנות הציבור מהתרומה החדשה [ומכריזים על כך לפני פורים כדי להקדימם לשקלי המן]. וְכן מכריזים עַל הַכִּלְאַיִם – שיעקרו מהשדות את גידולי כלאי הזרעים שבין התבואה, שבזמן ההוא כבר צמחו הזרעים ורישומן ניכר.

'וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ לְהָמָן הִכָּסֶף נָתוּן לָךְ וְהָעָם לַעֲשׂוֹת בּוֹ כַּטּוֹב בְּעֵינֶיךָ'. כלומר, שויתר אחשורוש על הכסף שהציע לו המן, והסכים לגזור לאבד את היהודים ללא תשלום. אָמַר על כך רַבִּי אַבָּא,